

*dr Małgorzata Leszczyńska*¹

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Ocena społecznego zrównoważenia rozwoju w Polsce według kryterium dynamiki dochodów gospodarstw domowych

WSTĘP

Dochód wyznacza pole decyzyjne gospodarstwa domowego w zakresie realizowanych rozmiarów konsumpcji i poziomu zaspokojenia potrzeb. Jednocześnie można zauważyć, że jego znaczenie jest tym większe, im jest on bardziej ograniczony. Pozyskanie dochodu stanowi warunek dla działalności w innych sferach – ważnych dla podniesienia jakości życia. Jest więc kategorią potrzebodawczą. Nie powinien być jednak traktowany jako wartość sama sobie. W świetle powyższych przesłanek należy go traktować jako środek do realizacji „szerokiej wiązki celów” gospodarstwa.

Należy podkreślić, że dochód gospodarstwa domowego jest kategorią nie tylko ekonomiczną, ale i społeczną. Pozyskiwany dochód jest bowiem także jednym z ważnych wyznaczników społecznego statusu gospodarstwa. Wzrost zamożności, skutek rozwoju społeczno-gospodarczego, wzmacnia system odniesień porównawczych społeczno-zawodowych grup gospodarstw domowych. Ponadto trzeba dodać, że w miarę zwiększania poziomu dochodów, poprzez porównanie uciążliwości pracy i wartości wolnego czasu, coraz większego znaczenia w kreowaniu celów gospodarstwa nabierają czynniki pozaekonomiczne [Leszczyńska, 2007, s. 24].

Ponadto dochody, a zwłaszcza zaś ich duże rozpiętości, wskazują na efekty zachodzących zmian rozwojowych. W tym aspekcie w artykule stopień społecz-

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów, tel. +48 17 872 17 17, e-mail: mleszcz@univ.rzeszow.pl.

nego zrównoważenia rozwoju oceniono na podstawie kształtowania się dynamiki dochodów.

Rozwój zintegrowany stanowi złożoną, a zarazem trudno definiowalną, kategorię ekonomiczną i społeczną [por. np. Rogall, 2006; Rogall, 2010; Bąkiewicz, Żuławska, 2010]. Jednak ważne jest to, że jego wydźwięk jest pozytywny, a dzięki dążeniu do harmonijnego podnoszenia jakości życia we wszystkich sferach bytu ludzkiego, nawiązuje do realnych ludzkich problemów i ich rozwiązywania. Jego idea służy jednak bowiem nie tyle samemu przeciwdziałaniu ekskluzji, co wskazaniu pozytywnych aspektów rozwoju, poprzez stwarzanie możliwości i dawanie szans na lepszy byt tu i teraz oraz w przyszłości wszystkim grupom społecznym. Podkreśla więc korzyści płynące z rozwoju społeczno-ekonomicznego.

W świetle powyższych przesłanek, celem niniejszego artykułu jest ocena sytuacji dochodowej społeczno-zawodowych grup gospodarstw domowych w ujęciu czasowym (retrospektywa z lat 1990–2010) w świetle zmian dynamiki dochodów rozporządzalnych na jedną osobę. Istotny bowiem staje się nie tyle obiektywny poziom dochodów, ale ich realne zmiany w poszczególnych grupach gospodarstw domowych w Polsce. Niniejszą analizę oraz wnioski dotyczące oceny zmian poziomu dochodów gospodarstw domowych oparto na danych uzyskanych z badań budżetów gospodarstw domowych prowadzonych przez GUS w ujęciu mikroekonomicznym. Wprowadzie GUS klasyfikuje gospodarstwa domowe według różnych kryteriów, to jednak w artykule przyjęto, że głównym czynnikiem decydującym o ich dyspersji jest przynależność do grupy społeczno-ekonomicznej wynikająca z rodzaju aktywności zawodowej, decydującej o głównych źródłach pozyskiwanego dochodu. Należy podkreślić, że współcześnie eksponowany podmiotowy (personalny) podział dochodów wskazuje, że do gospodarstw domowych coraz częściej płyną dochody z wielu źródeł. Przyjęta klasyfikacja gospodarstw domowych pozwala uwzględnić i tę prawidłowość rozwojową.

Rzeczywistość potwierdza nierównomierny rozkład korzyści i strat pomiędzy grupami społecznymi w procesie rozwoju polskiej gospodarki w okresie ostatniego ćwierćwiecza. Adekwatne wydaje się tutaj stwierdzenie, że wzrost gospodarczy i rozwój społeczny nie musi bowiem oznaczać poprawy sytuacji wszystkich grup społeczno-zawodowych [por. Thurow, 1996]. Warto jednak zwrócić uwagę, że w gospodarce rynkowej zawsze istnieją różnicowania, ale dopiero gdy stają się one zbyt duże, ma się do czynienia z niesprawiedliwymi nierównościami. Jest to niepokojące zwłaszcza wtedy, gdy dotyczy nie tyle poszczególnych ludzi, ale dużych grup społecznych.

W artykule autorka udowadnia, że w rozwijającej się gospodarce rynkowej w Polsce można wyróżnić pewne etapy kształtowania się różnicowań społecznych pod względem dochodowym.

SPÓŁECZNE ZRÓWNOWAŻENIE ROZWOJU JAKO EFEKT HARMONIZOWANIA POLITYKI EKONOMICZNEJ Z POLITYKĄ SPOŁECZNĄ

Punktem wyjścia jest tu refleksja nad podstawowymi kategoriami ekonomicznymi, ważnymi dla współczesnych społeczeństw: rozwojem zrównoważonym, zintegrowanym i dobrobytem społecznym ujmowanymi z perspektywy spójności społeczno-ekonomicznej i podejścia holistycznego.

Spółeczne zrównoważenie *versus* zróżnicowanie rozwoju jest jednym z kluczowych problemów rozwoju zintegrowanego. Określa bowiem to, w jakim zakresie z istniejących zasobów korzystają poszczególni członkowie społeczeństwa i ich gospodarstwa domowe. W szczególności odnosi się to do procesu tworzenia i podziału dochodów (m.in. przez politykę fiskalną państwa). Ważne jest tutaj zwłaszcza to, na ile te procesy i przeobrażenia dochodów (mierzone m.in. ich realnymi zmianami) przyczyniają się do rozwoju zintegrowanego, harmonizującego podnoszenie jakości życia we wszystkich sferach bytu ludzkiego. W tym kontekście należy określić, czy dochody przekształcają się w możliwości? Istotne staje się tu bowiem określenie, w jakim stopniu wzrost tego zasobu wpływa na ostateczny cel gospodarowania, czyli społeczny dobrobyt. Biorąc to pod uwagę, w odniesieniu do problemu nierówności, zmierza do odpowiedzi nie tylko na pytanie: Jak dzieli się produkt społeczny na poszczególne gospodarujące społeczno-zawodowe grupy gospodarstw domowych?, ale i ważna jest kwestia: Jakie występują w tym zakresie tendencje rozwojowe?

W odniesieniu do efektów zróżnicowań społecznych w zakresie dochodów (a w szczególności ich kierunku i dynamiki) funkcjonują dwie skrajne tezy. Pierwsza podkreśla ich motywacyjną rolę, gdyż zmuszają one ludzi do aktywności, a przez to do wyższej efektywności. Można jednak też dostrzec w tym fakcie podstawowe źródło konfliktów społecznych [por. Golinowska, 2002, s. 25–26], które mogą nie sprzyjać nie tylko samej efektywności ekonomicznej, ale i stabilnemu w długim okresie, zrównoważonemu rozwojowi i tym samym być także barierą rozwoju zintegrowanego, obejmującego szerokie spektrum czynników o charakterze społeczno-ekonomicznym, ograniczając możliwości spełnienia warunków koniecznych do jego zaistnienia. Jawią się tu więc znów dylematy w układzie: efektywność mikroekonomiczna – efektywność społeczna, a także wzrost gospodarczy [por. Woźniak, 2002] i rozwój społeczny rozpatrywane w kontekście sprawiedliwości. Dylematy te nabierają znaczenia w przypadku gospodarek modernizujących się w kierunku GOW, w których rola nierówności społecznych jest zarówno po stronie uwarunkowań, jak też efektów nie tylko wzrostu gospodarczego, ale i rozwoju społecznego. Ważne jest więc kompleksowe powiązanie polityki ekonomicznej ze społeczną oraz ich równoczesne odniesienie: do gospodarki i do związanych z nią gospodarstw domowych – uwzględniając zachodzące między nimi interakcje. Z tego punktu widzenia rolę polityki społecznej i ekonomicznej oraz ich wzajemne sprzężenia należy postrzegać zarów-

no w rozszerzaniu zakresu realizacji sprawiedliwości społecznej na poziomie gospodarstw domowych, jak i w dynamizowaniu gospodarki poprzez „sprawiedliwe” nierówności dochodowe, majątkowe i społeczne, rozwój kapitału ludzkiego i społecznego. To przyczyni się do równoczesnego harmonizowania wszystkich nieodzownych do podniesienia jakości życia sfer bytu ludzkiego: biologicznej, duchowej, konsumpcyjnej, wiedzy, techniki, ekonomii, polityki oraz sfery społecznej. Konieczność uwzględnienia nie tylko ekonomicznego, ale i społecznego aspektu procesów podziału wynika z tego, że współczesny rozwój społeczno-gospodarczy w swojej treści determinowany jest coraz silniej czynnikami społecznymi. Wydaje się bowiem, że na wyższych jego etapach maleje bowiem znaczenie ekonomicznych przesłanek podziału dochodów na rzecz mechanizmów społecznych [Szopa, 1994, s. 25].

Przemiany ostatniego ćwierćwiecza, a zwłaszcza otwarcie się na gospodarkę europejską dążącą do wiedzy, znacznie poszerzyło wachlarz potrzeb i aspiracji gospodarstw domowych w Polsce. Wzmocnił się także system odniesień porównawczych grup gospodarstw domowych. Skłonność ludzi do porównywania osiąganego poziomu życia, w tym sytuacji dochodowej wskazuje, że większe dysproporcje w tym zakresie postrzegane są już nie tyle jako objaw niesprawiedliwości społecznej, ale wręcz braku społecznego zrównoważenia rozwoju, będącego ważnym warunkiem rozwoju zintegrowanego. Dążąc do uporządkowania pojęć warto tu podkreślić, że rozwój zrównoważony i trwały traktuje się jako składową rozwoju zintegrowanego.

ANALIZA DOCHODÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH W POLSCE W UJĘCIU DYNAMICZNYM

Z uwagi na to, że rozwój jest pojęciem dynamicznym i zmiennym, istotnym elementem analizy wydaje się być zatem badanie retrospektywne, ukazujące obraz „historyczny” kształtowania się podstawowej kategorii dochodu ludności w Polsce analizowanej na poziomie mikroekonomicznym, jakim jest dochód rozporządzalny na 1 osobę. W tabeli 1 przedstawiono indeksy pozwalające na interpretację kierunku i siły jego dynamiki w ujęciu grup społeczno-ekonomicznych wyodrębnionych w budżetach gospodarstw domowych.

Biorąc pod uwagę zróżnicowania społeczne, oceniane na podstawie sytuacji gospodarstw domowych, kształtowanej przez dynamikę dochodów, okres przekształceń polskiej gospodarki w ostatnim ćwierćwieczu można podzielić na wyraźnie rysujące się okresy [szerzej Leszczyńska, 2007, s. 74–78], uwarunkowane zmiennymi czynnikami:

1) Okres tzw. terapii szokowej (lata 1990–1992), w którym zanotowano drastyczne załamanie się dochodów ludności. Choć w 1992 roku dochody realne we wszystkich grupach gospodarstw były niższe niż u przodu transformacji, to

najwyższe tempo ich spadku widoczne było w grupie gospodarstw powiązanych z rolnictwem (ich dochody spadły niemal o połowę). Z kolei w gospodarstwach pracowniczych realne dochody, mimo iż nadal niższe (o 22,7%) niż w 1989 roku, nieznacznie wzrastały. Jedynie w gospodarstwach emerytów i rencistów stopniowo zbliżyły się do poziomu z okresu poprzedzającego transformację [Deniszczuk, Kudrycka, Zagrobelny, 1995, s. 51]. Warto podkreślić, że był to okres redukcji świadczeń socjalnych w przedsiębiorstwach, spadku oszczędności, upowszechnienia się „nowej biedy” z powodu niedoboru dochodów z pracy oraz narastania bezrobocia [szerzej: Szopa, 2003, s. 147; Szopa, 2005].

2) Lata 1993–1996 to okres, w którym tempo spadku realnych dochodów zostało zahamowane i rozpoczął się proces ich odbudowy w części gospodarstw. Warto podkreślić, że w gospodarstwach pracowniczo-rolniczych nastąpił on później, gdyż jeszcze w 1993 roku miał miejsce gwałtowny ich spadek (o prawie 17%). Były to lata względnej stabilizacji dochodów, ale na obniżonym realnie poziomie w stosunku do okresu przed przekształceniami systemowymi. Tym niemniej zauważalne dodatnie tempo wzrostu dochodów realnych, zbliżone we wszystkich grupach społecznych, świadczy o pozytywnym kierunku zachodzących zmian. Chociaż najniższe przyrosty miały miejsce w grupie utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, to w 1996 roku po raz pierwszy w okresie transformacji wzrosła ich siła nabywcza. Najwyższą zaś dynamikę wzrostu dochodów odnotowano w gospodarstwach pracujących na własny rachunek i rolników (por. tabela 1). Ten ostatni fakt nie wynika jednak z tak znacznej poprawy rzeczywistej sytuacji dochodowej tej ostatniej grupy społecznej, lecz niskiej podstawy obliczeń w przyjętym roku bazowym, gdyż dochody rozporządzalne rolników nadal niezmiennie należały do jednych z niższych. Warto tu jednak podkreślić, że realne dochody wszystkich grup gospodarstw w 1996 roku były wyższe niż w 1993 roku, a ich siła nabywcza również była wyższa (z wyjątkiem gospodarstw rolników) od osiągniętej w 1990 roku [Trzcńska, 1997, s. 16], mimo utrwalania się bezrobocia strukturalnego.

3) W okresie 1997–2000 można zauważyć zbliżone roczne tempo zmian dochodów wszystkich gospodarstw domowych. Ponadto okres ten charakteryzował się stopniowym spadkiem realnych dochodów gospodarstw domowych powiązanych z rolnictwem. Nastąpiła jednak w tym okresie poprawa sytuacji dochodowej przeciętnego gospodarstwa domowego, mimo wzrostu dywersyfikacji dochodów [por. Szopa, Kawa, Kultys, 2007].

4) Okres 2001–2004 odznaczał się stabilnym wzrostem dochodów tylko gospodarstw pracowniczych, pracowniczo-rolniczych i emeryckich. Cechowała go jednak duża zmienność dochodów rolników. W 2003 roku odnotowano także spadek ich dochodów nominalnych (w ujęciu realnym spadek o 17,5% w porównaniu z rokiem poprzednim i o 6,4% względem roku 2001). Z kolei w 2004 roku ich sytuacja uległa poprawie. Uwzględniając bowiem dopłaty bezpośrednie ich dochody zwiększyły się realnie o kilkanaście procent [Zegar, 2005, s. 65].

Jednak zauważalne w tym okresie ogólne spowolnienie dynamiki dochodów spowodowane było spadkiem tempa wzrostu gospodarczego i stabilizacją bezrobocia na wysokim poziomie.

Tabela 1. Dynamika rozporządzalnych dochodów na 1 osobę w społeczno-ekonomicznych grupach gospodarstw domowych w latach 1990–2004 w Polsce, ujęcie realne (rok poprzedni=100)*

lata	pracownicy	pracownicy-rolnicy	rolnicy	pracujący na własny rachunek	emeryci	renciści	utrzymujący się z niezarobkowych źródeł
					ogółem		
1990	74,1	70,7	62,0	X	83,9		X
1991	101,1	92,4	84,3	X	111,9		X
1992	101,9	99,3	101,8	X	92,7		X
1993	91,5	83,3	100,2	X	108,2		X
1994	100,2	102,1	99,8	103,7	99,5		99,5
1995	100,3	105,8	108,7	102,1	101,7		95,9
1996	109,4	102,4	100,7	105,9	105,3		107,1
1997	100,6	100,4	97,0	100,7	103,3		98,7
1998	106,1	102,8	96,9	103,6	103,9		117,7
1999	100,9	97,8	94,7	101,7	100,9		93,8
2000	101,0	99,7	100,0	101,2	94,0		.
2001	98,6	100,5	104,3	96,9	103,0		.
2002	100,2	98,9	113,5	102,5	101,5		.
2003	103,7	101,4	82,5	101,2	101,9		.
2004	103,9	100,0	109,6	105,3	104,3		.
2005	101,7	.	110,0	102,5	97,8		.
2006	106,7	.	113,2	112,0	107,6		.
2007	107,9	.	120,1	111,1	102,9	106,9	.
2008	110,3	.	100,4	103,4	104,7	101,1	.
2009	103,6	.	96,7	101,4	103,3	103,8	.
2010	101,1	.	113,2	102,6	102,7	103,4	.

* Uwaga: należy uwzględnić kilkakrotne zmiany metodologiczne wprowadzane przez GUS w latach 1990–2010, które dotyczyły rodzaju i zakresu grup społeczno-zawodowych, co uniemożliwia prezentację kompletnych danych.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych*, kolejne lata, GUS, Warszawa 1990–2010 oraz *Roczniki Statystyczne* kolejne lata, GUS, Warszawa 1990–2010.

5) W latach 2005–2008 odnotowano wzrost realnego poziomu dochodów we wszystkich podstawowych grupach społeczno-ekonomicznych. Okres ten charakteryzuje dużo wyższy przyrost realnego dochodu niż w poprzednim okresie. Tendencje wzrostu dochodów gospodarstw domowych wynikały z obniżenia stopy bezrobocia, wyższej siły nabywczej przeciętnych płac oraz emerytur i rent. Do 2007 roku najwyższe przyrosty wystąpiły w gospodarstwach rolników, a tak znaczne polepszenie sytuacji dochodowej tej grupy wynikało ze wzrostu docho-

dów w wyniku dopłat unijnych i spadku nakładów na produkcję rolną. Z kolei gospodarstwa emerytów odznaczały się najniższymi przyrostami dochodów, choć w ostatnim roku tego okresu wykazały one zadowalającą dynamikę wzrostu. W 2008 roku zaś dochody wzrosły najwięcej w gospodarstwach pracowniczych.

6) Od 2009 roku zauważalne jest spowolnienie dynamiki dochodów w przeciętnym gospodarstwie domowym spowodowane pogarszaniem się sytuacji społeczno-gospodarczej. Okres ten odznacza się znacznymi wahaniami tempa zmian dochodów i spadkiem realnych dochodów niektórych grup gospodarstw domowych. Pomimo pewnej poprawy sytuacji w 2010 roku, rok później spadek realnego poziomu dochodu rozporządzalnego wystąpił już we wszystkich grupach społeczno-ekonomicznych: najwyższy jednak w grupie rolników – 8,4%. Ten znaczny spadek dynamiki dochodu rozporządzalnego w tej grupie gospodarstw przyczynił się do pogłębienia różnicy w poziomie dochodów rolników w odniesieniu do średniej krajowej. O ile w 2010 roku dochody rolników były niższe o 14,1% od średniej krajowej, to w 2011 r. już o 19,8% [*Rocznik Statystyczny RP*, 2012].

Biorąc pod uwagę nasilenie zróżnicowania dynamiki dochodów w okresie transformacji, można przedstawić następującą kolejność grup społeczno-zawodowych: po gospodarstwach domowych rolników następną grupę stanowią gospodarstwa pracujących na własny rachunek, utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, pracownice, pracowników użytkujących gospodarstwo rolne oraz gospodarstwa emerytów i rencistów. W odniesieniu do gospodarstw powiązanych z rolnictwem i pracujących na własny rachunek skala zmian dynamiki dochodów jest zrozumiała, gdyż grupy te są najsilniej związane z gospodarką rynkową i narażone na różne wahania koniunktury. Z kolei w odniesieniu do emerytów i rencistów zmienność dochodów jest mniejsza z uwagi na ustawowe ograniczenia wysokości świadczeń emerytalnych.

ZAKOŃCZENIE

Wybór między rozwojem społecznie zrównoważonym a zróżnicowanym społecznie nie jest obiektywny – jest i pozostanie nadal kwestią sporną, bo opiera się na wartościowaniu. Jednak, jak podkreśla G.W. Kołodko: „Gospodarka bez wartości jest jak życie bez sensu” [Kołodko, 2013, s. 164]. Racjonalny pragmatyzm nakazuje jednak, by skupić się co najwyżej na realistycznej ocenie rzeczywistości.

Rozważania dotyczące realnych zmian zachodzących w dochodach rozporządzalnych w przeciętnym gospodarstwie domowym poszczególnych grup społeczno-zawodowych w czasie wskazują, że trudno określić w tym względzie jednolite tendencje. Wyodrębniono tu więc kilka okresów. Należy podkreślić, że zasadnicze zmiany dochodów gospodarstw domowych, nazywane wręcz „rewolucją dochodową” dokonały się w początkowych latach przekształceń rynkowych. Polegały one na spadku realnego poziomu dochodów oraz istotnych

zmianach w relacjach między grupami społeczno-ekonomicznymi. W późniejszych latach miał już miejsce powolny, lecz systematyczny wzrost dochodów rozporządzalnych oraz utrwalanie hierarchii grup społeczno-ekonomicznych ukształtowanej we wcześniejszym okresie. Tym niemniej, choć w grupach społeczno-ekonomicznych nadal zauważalne są wahania zmian realnych dochodów, powodujące pewne ich przesunięcia w hierarchii, to różnice w dynamice dochodów nie są aż tak znaczące jak u progu przekształceń. Późniejsze zmiany w dochodach należy więc w minimalnym zakresie zinterpretować zmianami w polityce społeczno-gospodarczej państwa.

Równoczesne rozpatrywanie problemu ekonomicznego w układzie: społeczne zrównoważenie rozwoju czy rozwój bardziej zróżnicowany społecznie wymaga wyboru właściwej dla tych dróg rozwoju polityki społeczno-ekonomicznej. Wydaje się, że społeczne zrównoważenie rozwoju jest bardziej pożądane z punktu widzenia spójności społeczno-ekonomicznej [por. Woźniak 2008], sprawiedliwości społecznej i rozwoju zintegrowanego. Ten alternatywny model rozwoju jest bowiem wynikiem harmonizowania polityki ekonomicznej z polityką społeczną [por. *Europa...*, 2010; Zabłocki, 2002; *Strategia...*, 1999].

Rozwój zróżnicowany społecznie jest jednym z ważnych problemów nie tylko krajów rozwijających się, ale i wysoko rozwiniętych. Należy uwzględnić, że zróżnicowania społeczne pod względem dochodowym występują bowiem w każdej rozwiniętej gospodarce rynkowej i z różnym nasileniem nadal występować będą na każdym etapie jej rozwoju. Jak się okazuje bowiem, globalizacja nie przyniosła oczekiwanego wyrównania poziomu życia na świecie, a wręcz pogłębiła istniejące zróżnicowania społeczne [por. Piasecki, 2007].

Trzeba mieć jednak świadomość, że zróżnicowania społeczne, będące skutkiem zachodzących procesów globalizacji w świecie, mogą się też przełożyć na destabilizację gospodarek i być równocześnie barierą zintegrowanego rozwoju, harmonizującego podnoszenie jakości życia we wszystkich sferach bytu ludzkiego. W tym sensie zwłaszcza nadmierne zróżnicowania, stanowiąc mogą zarazem barierę społeczną w procesach dostosowawczych gospodarstw domowych do wymogów nowoczesnej gospodarki. Obawa ta może dotyczyć zwłaszcza krajów dokonujących przekształceń rynkowych, modernizacyjnych oraz w kierunku budowania spójności społeczno-ekonomicznej i gospodarki opartej na wiedzy – w tym Polski – na obecnym etapie rozwoju określanej jeszcze jako kraj „źle rozwinięty”, m.in. ze względu na brak społecznego zrównoważenia rozwoju.

Dochody to kategoria społeczno-ekonomiczna, nadal niezwykle różnicująca społeczno-ekonomiczne grupy gospodarstw domowych, na co wskazuje m.in. jej zmienność w analizowanej perspektywie czasowej. Należy jednak podkreślić, że wprawdzie tempo zmian ogólnych dochodów w ostatnich latach w Polsce można uznać za umiarkowane, ale z pewnością nie przekładało się ono równomiernie na poprawę sytuacji dochodowej wszystkich gospodarstw domowych. W związku z tym dla poszerzenia tematu należałoby dokonać jeszcze analizy porównawczej

gospodarstw domowych, oceniającej kształtowanie się relacji i różnicowań dochodów między grupami społeczno-ekonomicznymi oraz wewnątrz nich z uwzględnieniem dwóch biegunów: bogactwa i ubóstwa. Pozwoliłoby to na wyciągnięcie wniosków wskazujących na pełny obraz zmian sytuacji dochodowej – zróżnicowanej w tych aspektach w zależności od grupy społeczno-ekonomicznej.

LITERATURA

- Bąkiewicz A., Żuławska U. (red.), 2010, *Rozwój w dobie globalizacji*, PWE, Warszawa.
- Budżety gospodarstw domowych*, Informacje i Opracowania Statystyczne, GUS, Warszawa, kolejne lata 1990–2011.
- Deniszczuk L., Kudrycka I., Zagrobelny M., 1995, *Ocena zasobów gospodarstw domowych w okresie transformacji*, IRiSS, Warszawa.
- EUROPA 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu*, Komunikat Komisji UE, Bruksela, 3.03.2010.
- Golinowska S., 2002, *Nierówności społeczne: identyfikacja i możliwości wyrównywania* [w:] *Nierówności dochodowe i majątkowe. Zakres i formy redystrybucji dochodów państwa*, RSS-G przy Radzie Ministrów, Raport nr 49, Warszawa.
- Kołodko G.W., 2013, *Dokąd zmierza świat. Ekonomia polityczna przyszłości*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Leszczyńska M., 2007, *Zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej i ich uwarunkowania*, Monografie i Opracowania, nr 2, UR, Rzeszów.
- Piasecki R. (red.), 2007, *Ekonomia rozwoju*, PWE, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012, GUS, Warszawa.
- Rogall H., 2006, *Volkswirtschaftslehre für Sozialwissenschaftler – Eine Einführung*, Wiesbaden.
- Rogall H., 2010, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, przekład J. Gilewicz, Zysk i S-ka, Poznań.
- Strategia zrównoważonego rozwoju Polski do 2025 roku*, 1999, Ministerstwo Środowiska, Warszawa, grudzień.
- Szopa B., 1994, *Podział dochodów a poziom życia ludności (na przykładzie Polski)*, Zeszyty Naukowe, Monografie, nr 122, AE Kraków.
- Szopa B., 2003, *Podstawowe uwarunkowania ubóstwa w Polsce* [w:] *Etyczne aspekty bogacenia się i ubóstwa*, red. A. Węgrzecki, AE w Krakowie, Kraków.
- Szopa B., 2005, *Zmiany dochodów ludności w Polsce na tle uwarunkowań systemowych*, AE w Krakowie, Kraków.
- Szopa B., Kawa P., Kultys J., 2007, *Oszczędności i rozpiętości dochodowe a dynamika gospodarcza: interakcje na przykładzie Polski*, AE w Krakowie, Kraków.
- Thurrow L., 1996, *The future of Capitalism*, Nicholas Brealey Publishing, London.
- Trzczińska D., 1997, *Sytuacja gospodarstw domowych w latach dziewięćdziesiątych*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 12.
- Woźniak M.G., 2002, *Wzrost gospodarczy w Polsce w latach 90. Czynniki, bariery, perspektywy*, AE w Krakowie, Kraków.

- Woźniak M.G., 2008, *Fundamentalne kwestie spójności społeczno-ekonomicznej w ujęciu holistycznym. Teoria i praktyka*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” nr 13.
- Zabłocki G., 2002, *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Zegar J.S., 2005, *Dochody rolników po akcesji do Unii Europejskiej [w:] Analiza ekonomiczno-produkcyjnej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej*, IERiGŻ, Warszawa.

Streszczenie

W artykule dokonano oceny sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w ujęciu czasowym (retrospektywa z lat 1990–2010) w świetle mikrostatystyki dochodów w układzie społeczno-zawodowych grup gospodarstw domowych. W analizie i porównaniach, wykorzystując dane z badania budżetów gospodarstw domowych prowadzonych przez GUS, szczególną uwagę skoncentrowano na dynamice dochodów rozporządzalnych na jedną osobę. Jak się okazuje, przekrój społeczno-zawodowy grup gospodarstw domowych istotnie ją różnicuje. Uwzględnienie w badaniach tego wymiaru wskazuje bowiem na istnienie relatywnie dużych realnych odchyień analizowanych kategorii. Biorąc pod uwagę zróżnicowania społeczne kształtowane przez dynamikę dochodów, okres przekształceń polskiej gospodarki w ostatnim ćwierćwieczu podzielono na kilka okresów, uwarunkowanych zmiennymi czynnikami. Mimo iż tempo zmian ogólnych dochodów w ostatnich latach w Polsce można uznać za umiarkowane, to nie przekładało się ono równomiernie na poprawę sytuacji dochodowej wszystkich gospodarstw domowych. Biorąc pod uwagę nasilenie zróżnicowania dynamiki dochodów można przedstawić następującą kolejność grup społeczno-zawodowych: po gospodarstwach domowych rolników następną grupę stanowią gospodarstwa pracujących na własny rachunek, utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, pracownice, pracowników użytkujących gospodarstwo rolne oraz gospodarstwa emerytów i rencistów. W odniesieniu do gospodarstw powiązanych z rolnictwem i pracujących na własny rachunek skala zmian dynamiki dochodów wynika z ich silnego związania z gospodarką rynkową podlegającą wahaniom koniunktury. Z kolei mniejsza zmienność dochodów emerytów i rencistów jest związana z ustawowymi ograniczeniami wysokości świadczeń emerytalnych.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, dochody, rozwój zrównoważony, polityka społeczna

Estimation of Balanced Social Evolution from a Perspective of Incomes Development Changes in Socio-professional Groups of Households

Summary

The article estimates time framed income condition of households (a retrospective of 1990–2010) according to microstatistical of incomes in socio-professional configuration of household groups. The analysis and comparisons, based on household budgets surveyed by CSO, particularly focus on development of disposable income per capita. It emerges that the range of socio-professional household groups significantly diversifies it. The inclusion of this factor in the survey indicates the existence of relatively high disproportions of analysed categories. Having under consideration the changes in social divergences, the period of the transformation of the Polish economy in the last quarter was divided into several periods, conditioned by variable factors. Although the rate of growth of general income in Poland in recent years can be regarded as moder-

ate, it was not reflected into the improvement of income of all households. Given the growing diversity of income changes one can distinguish the following sequence of socio-professional groups: the farmers' households, households of self-employed, households with income received but not earned, households of employees, households of employees using farms and households of retirees and pensioners. Income fluctuations of farmers and self-employed occur due to their strong bonds with markets that are subjected to economic fluctuations. In turn, small variability of income of pensioners is related to the amount of statutory limitations of pension benefits.

Keywords: household, income, sustainable development, social policy

JEL: D12, D6, J71, E2, E6